

Людмила МЕДВІДЬ
м. Київ

Розвиток економічної освіти в системі освіти України (XIX - початок XX століття)

У статті розглядаються питання розбудови системи освіти на українських землях протягом XIX століття та на початку XX століття. Започаткування економічної освіти розглядається в контексті формування системи освіти в Російській імперії. Автор на підставі аналізу архівних документів та матеріалів робить висновок, що початкову економічну освіту надавали бухгалтерські та комерційні курси, торговельні класи та школи; середніми економічними навчальними закладами були комерційні училища, а вищу економічну освіту студенти могли одержати на юридичних факультетах університетів та Київському і Харківському комерційних інститутах.

Економічна освіта стала потребою сьогодення. Її викликало до життя прагнення України набути статусу країни з ринковою економікою. Для його реалізації неабиякого значення набуває забезпечення високого рівня професійної компетентності економістів, що передбачає не тільки прогнозування перспектив подальшого розвитку і удосконалення існуючої системи економічної освіти, але й переосмислення і узагальнення вже напрацьованого позитивно-го досвіду.

Питання економічної освіти підростаючого покоління завжди були в центрі уваги видатних економістів, істориків, філософів та педагогів, починаючи з 60-х років XX століття.

Найбільш розроблені у педагогічній літературі такі напрями дослідження економічної освіти, як складова трудового виховання (Ю.К. Васильєв, Н.Б. Кулаков), як самостійний напрямок системи виховання (А.Ф. Аманд, І.А. Барило, З.А. Валієва, М.Я. Клепач, Т. Є. Сергєєва та інші), формування елементарної економічної грамотності у дітей дошкільного віку

(В.О. Аксьонова, О.Б. Буднік, Г.О. Ковальчук, Н.А. Побірченко), учнів загальноосвітньої школи (А.Я. Автомонов, А.Ф.Аменд, А.С. Нісімчук, О.С. Падалка, Б.П. Шемякін, О.Т. Шпак, В.Н. Якімов), підготовка студентів педагогічних вузів до економічного виховання школярів (О.Д. Белий,

Н.Г.Грама, О.С. Падалка, І.Г. Рябов, Ш.Н. Файдулов), неперервна економічна освіта молоді (О.С.Падалка, В.А.Поляков, І.А.Сасова, О.Т.Шпак), економічна підготовка трудящих (Н.В. Бірюкова, Л.Є. Епштейн, Р.С. Назаров, Л.Н.Пономарьов, В.Д. Попов), деякі історичні аспекти розвитку економічної освіти (Л.М. Володкевич, П.А. Іскра, В.В. Постолатій) та інші.

Аналіз джерельної бази дослідження показав, що проблема розвитку економічної освіти вельми актуальна, бо вчені розглядають різні її аспекти, але в їх дослідженнях відсутня цілісна картина розвитку економічної освіти з XIX століття до початку XX століття. Цей факт і зумовив вибір теми нашої стат-

ті, метою якої є надання цілісної картини розвитку ступенів економічної освіти в Україні протягом XIX століття і на початку XX століття.

Для реалізації поставленої мети нам необхідно розв'язати такі завдання: проаналізувати існуючі типи навчальних закладах на українських землях, які входили до складу Російської імперії у досліджуваний період; показати, як формувались типи економічних навчальних закладів на різних освітніх ступенях в межах системи освіти за царату.

На початок XIX століття Україна ще не набула своєї територіальної цілісності. Її землі були поділені таким чином: Галичина і Буковина належали Австрійській імперії, Закарпаття входило до складу Угорського королівства. Більша частина українських земель була під владою Російської імперії. Такий розподіл українських земель зберігався до 1918 року, коли пала монархія. Зрозуміло, що на них впроваджувались закони російського самодержавства. На початку XIX століття радикальні перетворення торкнулись і освіти. Замість старих петровських колегій створено у 1802 році державні заклади - міністерства, в тому числі й міністерство народної освіти. Такий захід сприяв централізації управління в державі. Щодо управління освітою, то воно було підпорядковано трьом установам: *Святійшому синоду* (1721 р.), який відав справами православної церкви, опікувався освітою і відповідав за духовний розвиток громадян Росії, зокрема підростаючого покоління; *відомству імператриці Марії*, яке займалося сирітськими приютами, виховними будинками, інститутами шляхетних дівчат, богодільнями та іншими добродійними установами (офіційну назву одержало у 1854 р., хоча існувало з кінця XVIII століття) та *міністерству освіти*, до обов'язків якого входило управління загальноосвітніми школами, університетами, науковими закладами і видавничою справою. Така трицентричність існувала до 1917 року.

За реформою 1803 - 1804 рр. відбулись суттєві зміни в системі управління освітою, діяльність якої регламентувалась статутом 1786 р. Парафіяльні школи підпорядковувались наглядачу повітового училища, повітові училища - директору гімназії, гімназії - ректору університету, університет - міністру народної освіти, який був підзвітним тільки царю.

У першій половині XIX століття було сформовано певну систему освіти. До неї входили навчальні заклади чотирьох "розрядів": парафіяльні школи, повітові училища, гімназії, ліцеї та університети. Провідним принципом на освітянській ниві, за статутом про початкову і середню освіту від 1828 р. було "кожному стану свій рівень освіти": парафіяльні школи - для нижчих станів, повітові училища - для дітей ремісників, купців та інших "міських обивателів"; гімназії, ліцеї, університети - для дітей дворян і чиновників¹.

Розглянемо освітні ступені більш детально.

Початкова освіта в свою чергу мала два ступені: перший - парафіяльні школи, другий - повітові училища. Ці навчальні заклади складались з двох розрядів: малі - з дворічним курсом і великі - з чотирирічним. Навчальний план був дуже різноманітним. Крім Закону Божого, письма, читання, моралі й арифметики, викладались природознавство, практичне землеробство та садівництво, місцевий землеопис, практична механіка. У жіночих школах знач-

¹ Джуринский В.В. История педагогики: Учеб. пособ. для студентов пед. вузов. - М.: Гуман. изд. центр "ВЛАДОС", 1999. - С. 270.

не місце зайняли заняття з шиття, молочне господарство, домашнє господарювання (городництво, птахівництво, кулінарія) тощо.

Другий ступінь початкової освіти було представлено повітовими училищами і дворічним терміном навчання, які передбачалося створити замість малих народних училищ по одному в кожному губернському та повітовому місті.

Стрімкий розвиток капіталістичних відносин після скасування кріпосного права, революційні події на Україні сприяли тому, що царат пішов на поступки і збільшив кількість початкових шкіл. Так, у 1914-1915 рр. в Україні було 19361 початкова школа, з них - 57,4% шкіл було підпорядковано міністерству народної освіти, 42,1% - церковному відомству, 38,9% - становили земські початкові школи².

Навчальні заклади в Україні відкривалися не тільки міністерством освіти, а ще й міністерствами державного майна, фінансів, військовим, морським, гірничим, внутрішніх справ.

Після скасування кріпацтва, завдяки промислового перевороту у провідних галузях української промисловості було створено матеріально-технічні та соціальні передумови для подальшого розвитку економіки, що в значній мірі вплинуло і на освітню політику. Перші відомості про започаткування на українських землях початкових економічних навчальних закладів відносяться ще до 1849 р., коли в м. Одесі було відкрито приватний чотирикласний навчальний заклад Г. Новицького з відділенням комерційних наук³ та у 1850 р. Бердичевське єврейське комерційне училище другого розряду трьохкласне⁴, але це були поодинокі випадки і носили експериментальний характер. І тільки у квітні 1896 р. міністерство фінансів прийняло Положення про комерційні навчальні заклади, за яким вводилось два нових типи початкових навчальних закладів: торговельні школи і торговельні класи, а також допускались курси будь-яких комерційних знань.

Курси комерційних знань являли собою початкову ланку економічної освіти, де мали можливість навчатись діти службовців комерційних установ. Курси поділялись на бухгалтерські, конторські, а також з різних предметів комерційної спеціальності). Їх метою було повідомлення слухачам знань з комерційних наук, які необхідні для служби в кредитних, промислових і торговельних установах в якості бухгалтерів, конторників, кореспондентів тощо⁵.

Якщо у 1898 р. в імперії було започатковано 21 комерційні курси, а в Україні їх було тільки 2 (приватні курси комерційних знань П.М.Натансона у м. Києві та приватні курси рахівників І.Д. Майдена в м. Одесі), то тільки за 1917-1918 рр. в Україні їх було відкрито 13 (в м. Києві комерційні курси І.А. Зельдіча, рахівничі курси А.П. Майковського, Д.Т. Мілешкіна, І.А. Зельдіча, бухгалтерські курси І Товариства викладачів, В.А.Житкова, Зенкевича, Р.М. Рожанської; М.Е Яковенко і Ф.Х. Задорожного, а також Пирятинські курси

2 Очерки истории школы и педагогической мысли народов ССР. Конец XIX - начало XX в. /Под ред. Э.Д. Днепров, С.Ф. Егорова, Ф.Г. Паначина, Б.К. Тибиева. - М.: Педагогика, 1991. - С.315
3 Орленко В. З історії становлення та розвитку комерційної освіти // Вісник КНТЕУ. - 2002. - № 5. - С. 97.

4 Об открытии в Киевском учебном округе еврейского коммерческого училища 2-го разряда // Центральный державный историчный архів України в м. Києві (ЦДІАК України). - 1850. - Ф.707, оп. 87, спр. 1868, арк. 47.

5 Киевские счетоводческие курсы А.П. Майковского // (ЦДІАК України). - 1918. - Ф. 707, оп. 86, спр. 129, арк. 5.

В.Ф. Владиславського, Чернігівські - Й.М. Каракашева, Златопольські - А. Іщенко, статистичні - Українського товариства економістів⁶.

Торговельні класи призначались для повідомлення елементарних знань з торгівлі для комерсантів та осіб, які знаходяться на службі в торговельних чи промислових підприємствах. Серед спеціальних предметів вивчали комерційне рахівництво, бухгалтерію з торговою кореспонденцією та інші предмети з різних галузей комерційних знань, які необхідні для ведення торговельної справи в комерційних місцевих умовах. Учням надавалось право вивчати всі, або потрібні їм предмети. При торговельних класах могли існувати підготовчі класи.

Архівні документи і матеріали свідчать, що вже у листопаді 1896 року були відкриті торговельні класи, започатковані Товариством поширення елементарної комерційної освіти в м. Києві. Станом на 1 січня 1916 р. в імперії було 38 торговельних класів⁷.

Торговельні школи, як новий тип професійних навчальних закладів, було започатковано з ініціативи міністра фінансів графа С.Ю. Вітте на основі законів 1896 і 1890 року. Вони прирівнювались до двокласних сільських та міських училищ за Положенням 1872 року і могли бути одно- або трирічними. З дозволу міністра фінансів цей термін міг бути продовжений на рік. Громадським організаціям та приватним особам надавався широкий простір щодо розробки статутів.

Торговельні школи створювались з метою підготовки громадян до свідомої і плідної праці як на службі у торговельно-промислових закладах, так і до самостійної комерційної діяльності. Вони могли відкриватися як для хлопчиків, так і дівчат. У трикласній школі вивчали Закон Божий, російську мову, бухгалтерію, комерцію з відомостями для торгового та промислового законодавств, комерційну арифметику з елементарними знаннями з алгебри, основ геометрії, вітчизняну історію, комерційну географію Росії, комерційну кореспонденцію з відомостями про товари місцевого торговельного району, каліграфію. До необов'язкових предметів були віднесені іноземна мова, спів та гімнастика, які вивчались за додаткову плату. До школи приймали дітей всіх верств населення та різних віросповідань.

Перших паростком стала торговельна школа Товариства взаємної допомоги прикажчиків в Харкові. Вона була відкрита у 1896 році в пам'ять одруження їх імператорських величностей і Харківська міська дума прийняла рішення щорічно видавати на допомогу школі 1000 крб.⁸

З 1896 р. по 1917 р. на Україні було відкрито 29 торговельних шкіл: на Волині - 1 школа, Катеринославщині - 2, Київщині - 9, Курщині - 1, Кубані - 1, Таврії - 3, Харківщині - 2, Херсонщині - 6, Чернігівщині - 2, Полтавщині - 2⁹.

⁶ ЦДІАК України. - 1917-1918. - Ф.707, оп. 85, спр. 109, 265, 278; оп. 86, спр. 21, 93, 141, 201, 308.

⁷ Постолатій В.В. Розвиток комерційної освіти в Україні (1804-1920 рр.): Дис...канд. пед. наук. 13.00.04. - К., 1996. - С.32.

⁸ Дело попечительного совета торговой школы общества взаимного вспоможения прикажчиков в г. Харькове о пожертвованиях, субсидиях и других денежных поступлениях // Державний архів Харківської області. - 1896. - Ф.649, оп. 1, спр.4, арк. 25.

⁹ Обіжник про передачу до відділу середньої школи комерційних і торговельних шкіл і документи до них //Центральний державний архів вищих органів влади України. - 1918. - Ф.2201, оп. 1, спр. 454, арк. 4.

Отже, початкова освіта була представлена церковнопарафіяльними, земськими, міністерськими школами, які відкривали для хлопчиків і дівчат у містах, повітах і селах. Серед міністерських шкіл були школи міністерства народної освіти та міністерства фінансів, яке відкривало професійно-технічні навчальні заклади з комерційної освіти: торгові класи та торгові школи. Тільки після закінчення повітових училищ можна було продовжити навчання в гімназії. Інші типи початкової школи були "тупиковими" і не надавали можливість продовжити навчання.

Середня освіта. *Класична середня* освіта була представлена гімназіями, *професійно-технічна* - промисловими та комерційними училищами.

Гімназії відкривались на кошти казни у кожному губернському місті. Вони повинні були продовжити курс навчання, розпочатий у повітових училищах, який тривав 4 роки. На початку ХІХ століття навчальний план гімназій був досить широкий і зорієнтований на надання учням енциклопедичних знань. Вони вивчали математику, фізику, історію, географію, філософію, статистику, політекономію, красні мистецтва, природничу історію, основи технології і торгівлі, російську, латинську, німецьку і французьку мови, малювання. Отже, в гімназії учні могли отримати основи економічних знань вивчаючи політекономію, статистику, основи технології і торгівлі.

Декабристський рух настільки налякав царя та його оточення, що у 1828 р. було прийнято статут про початкові і середні школи, за яким термін навчання у гімназіях збільшився до 7 років, а з програми були вилучені політекономія, філософія, природознавство і замість них впроваджувалось викладання історії православної церкви і грецької мови.

В Україні у 1850 р. налічувалось усього 18 чоловічих гімназій, де навчалось 5316 учнів¹⁰.

За новим "Статутом гімназій і прогімназій", опублікованим у 1864 р., передбачалось встановлення двох типів гімназій: класичну (з гуманітарним ухилом 8 кл.) і реальну (з природничим ухилом - 7 кл.). Контрреформа середньої школи (1871-1872 рр.) залишила тільки класичні гімназії і перетворила реальні гімназії в реальні училища.

Унікальним середнім навчальним закладом вважається колегія Павла Галагана, яка була відкрита 1 жовтня 1871 року у Києві. Колегія входила до складу міністерства народної освіти і знаходилась у підпорядкуванні університету св. Володимира. Першим директором колегії був В.В. Григор'єв.

Колегія Павла Галагана була відкрита з метою: а) допомогти незаможним талановитим молодим людям підготуватися до вступу в університет; б) сприяти розвитку самостійної педагогічної справи шляхом навчально-виховної практики¹¹. Колегія Галагана вважалась одним із кращих навчальних закладів на українських землях.

Отже, на початок 1917 р., в Україні налічувалось 125 середніх навчальних закладів¹² і тільки до 1829 року надавали елементарну економічну освіту у гім-

¹⁰ Розвиток народної освіти і педагогічної думки на Україні (ІХ - поч. ХХ ст.): Нариси / Редкол.: М.Д. Ярмаченко, Н.П. Калниченко, С.У. Гончаренко та ін. - К.: Рад. школа, 1991. - С. 135.

¹¹ Открытие коллегии Павла Галагана в Киеве. - К.: Тип. М.П. Фрица, 1871. - С. 10-11.

¹² Ступарик Б.М. Національна школа: витоки, становлення: Навч. - метод. посіб. - К.: ІЗМН, 1998. - С. 101.

назіях.

Професійно-технічна освіта швидкими темпами почала розвиватися у другій половині XIX ст. в зв'язку з бурхливим розвитком гірничої, гірничозаводської, цукрової промисловості, що призвело до переміщення центру розвитку важкої промисловості з Уралу в Україну. Промисловість, торгівля, сільське господарство потребували кваліфікованих працівників.

Відомо, що вже на початок XX століття перед 1917 р. в Україні діяло 534 нижчих професійних шкіл різних типів. Серед них : *середні професійні школи*: учительські інститути - 8, духовні семінарії - 9, дівочі єпархіальні школи - 15, комерційні школи - 66, сільськогосподарські школи - 6, технічні - 10, мистецькі - 11; *нижчі професійні школи*: 33 учительські семінарії, 30 духовних шкіл, 225 - ремісничих, 54 - сільськогосподарські, 144 - індустріально-технічні, 21 - торговельно-промислової, 16 -фельдшерські та акушерсько-фельдшерські, 11- мистецьких шкіл.¹³

В межах професійно-технічної освіти розглянемо розвиток економічної освіти. Відомо, що інтерес до неї був настільки великим, що знайшов своє відбиття в рішеннях на першому з'їзді російських діячів з технічної і професійної освіти у 1889-1890 рр. На другому з'їзді, який відбувся у Москві в 1895-1896 рр., економічна освіта мала вже свою секцію.

Економічна освіта була представлена середніми економічними навчальними закладами - комерційними училищами. Першим середнім економічним навчальним закладом була комерційна гімназія відкрита в Одесі у 1804 р. Вона складалась з гімназичних класів повітового і парафіяльного училища.

Комерційні училища давали спеціально-комерційну та загальну середню освіту при семирічному терміні навчання. В них викладали обов'язкові предмети: Закон Божий, російську мову і словесність, нові мови (німецьку, французьку), історію, географію, математику, природознавство, фізику, комерційну арифметику, бухгалтерію (теоретично і практично), комерційну кореспонденцію на російській та іноземних мовах, політичну економію, історію торгівлі, законодавство (переважно торгове та промислове), хімію і товарознавство з технологією (а також практичні заняття в лабораторії з хімії і товарознавства), комерційну географію (переважно Росії), каліграфію, малювання та гімнастику. До необов'язкових предметів (факультативи), які учні могли за додаткову оплату обрати, належали: письмо на друкарській машинці, англійська мова, стенографія, співи, танці, музика та інші¹⁴.

На території України у 1819 році комерційні училища були засновані в м. Києві, Миколаєві, Катеринославі, Бердичеві, Богуславі, Житомирі, Кременчуку, Луганську, Полтаві, Кременці, Кам'янець-Подільську, Могілев-Подільську, Умані та інших містах. Кількість їх стрімко зростала, так, у 1896 їх налічувалось 8, 1918 р. - 89 комерційних училищ¹⁵.

Економічні навчальні заклади були приватними, громадськими, державними, чоловічими та жіночими і знаходились у підпорядкуванні департаменту середньої

¹³ Стуларик Б.М. Національна школа: витоки, становлення: Навч. - метод. посіб. - К.: ІЗМН, 1998. - С. 101.

¹⁴ Извлечения из устава и программы по предметам курса частного коммерческого училища П.М.Нагансона в г. Киеве. - К., 1900. -С. 1-2

¹⁵ Любар О.О. та ін. Історія української школи і педагогіки: Навч. посіб. - К.: Т-во "Знання", 2003. - С.305.

школи міністерству народної освіти на початку ХХ ст., хоча спочатку були у віданні міністерства фінансів, а потім міністерства торгівлі та промисловості.

Значна частина молоді після закінчення середніх навчальних закладів продовжувала навчання у вищих навчальних закладах, і насамперед в університетах.

Вища освіта в Україні мала досить розгалужену мережу вищих навчальних закладів (19), які були започатковані у досліджуваній період. Класичну освіту надавали 3 університети - Харківський (1805 р.), Київський (1834 р.) та Новоросійський університет (1865 р.) в м. Одесі. Вищу професійну освіту забезпечували: 3 жіночих медичних інститути (м. Харків, м. Київ, м. Одеса), 2 комерційних інститути (м. Київ, м. Харків), 2 консерваторії (м. Київ, м. Одеса), політехнічний інститут (м. Київ), ветеринарний інститут (м. Харків), гірничий інститут (м. Катеринослав), історико-філологічний інститут (Ніжин), жіночий політехнічний інститут (м. Харків), педагогічний Фребелівський інститут (м. Київ), педагогічні Фребелівські курси (м. Харків), сільськогосподарський інститут (м. Харків), технологічний інститут (м. Харків)¹⁶.

Вищу економічну освіту надавали 2 комерційних інститути - у м. Києві (1906 р.) та м. Харкові (1912 р.) та юридичні факультети в трьох університетах України.

В результаті соціально-економічних перетворень у країні в університетах почали створюватися умови для становлення економічної науки. Вчені стали розробляти лекційні курси з політекономії, які викладались на юридичних факультетах університетів.

У Харківському університеті цю дисципліну викладав відомий вчений Т.Ф. Степанов. Його вважають засновником і популяризатором економічної думки в Росії та Україні. Він був прихильником класичної школи політичної економії¹⁷.

На кафедрі політекономії та статистики обидві дисципліни читав І.П. Сокольський, статистику викладали І.Н. Михлашевський, Л.Н. Яснопольський. В.Ф. Левитський викладав на кафедрі поліцейського права, а М.М. Алексеєнко, П.П. Мігулін - на кафедрі фінансового права¹⁸.

У Київському університеті економічна наука була представлена кількома школами: прихильником класичної політекономії був відомий економіст І.В. Вернадський; проф. М.Х.Бунге, Д.І. Піхно, А.Д. Білімович представляли Київську маржиналістську школу; Г.М. Цехановський стояв на позиціях історичної школи¹⁹. М.І. Зібер був представником ранньої марксистської школи і стояв на позиціях трудової теорії вартості²⁰. Київський університет в основному надав економічну освіту на юридичному факультеті, частково на фізи-

¹⁶ Ступарик Б.М. Національна школа: витоки, становлення: Навч. - метод. посіб. - К.: ІЗМН, 1998. - С. 101.

¹⁷ Багалей Д.И., Сумцов Н.Ф., Бузескул В.П. Краткий очерк истории Харьковского университета за первые сто лет его существования (1805-1905). - Харьков: Тип. А. Дэрло, 1906. - С.146.

¹⁸ Юридический факультет Харьковского университета за первые сто лет его существования (1805-1905) /Под ред М.П. Чубинського и проф. Д.И. Багалей. - Харьков, 1908. - С.73-74, 126.

¹⁹ Лоркитян Э.Л. Украинские экономисты первой третьей XX столетия: Очерки истории экономической науки и экономического образования. - Харьков, 1995. - С.7.

²⁰ Жученко В.С. М.І.Зібер - Коментатор і популяризатор економічного вчення Карла Маркса. - К.: КДУ, 1968. - 95 с.

ко-математичному та історико-філологічному.

В Новоросійському університеті політекономію свого часу читали М.М. Вольський, Л.В. Федорович, В.А. Косинський, В.Д. Катков, Р.М. Орженцький (прихильник австрійської маржиналістської школи), який у 1919 р. був обраний академіком Української Академії наук, С.І. Сонцев, обраний у 1929 р. академіком АН України²¹.

Попри те, що в університетах викладалась низка економічних дисциплін, вони не могли задовольнити потреби країни в економістах. Тому існувала необхідність започаткувати профільний навчальний заклад, який би здійснював підготовку конкурентноспроможних фахівців у галузі економіки.

Головною метою Київського комерційного інституту (ККІ) було озброїти студентів знання з предметів вищих комерційних та економічних наук, підготувати їх до практичної діяльності в торговельно-промислових закладах, до фінансово-технічної державної та громадської служби, а також до викладання спеціальних предметів у комерційних навчальних закладах²². Навчання тривало 4 роки. Інститут знаходився у підпорядкуванні міністерства торгівлі і промисловості.

У 1910 р. в інституті працювало 44 викладача: 24 - на комерційному факультеті (декан - П.Ф. Єрченко), 20 - на економічному (декан - К.Г. Воблий), 7 викладачів іноземної мови (англійської, німецької, французької, італійської), а також 11 асистентів, лаборантів і препараторів. Професори К.Н.Воблий (політична економія), П.Ф. Єрченко (товарознавство), М.М. Катков (товарознавство), А.К. Мітюков, приват доцент А.В. Корчак-Чепурківський, земський статистик О.О. Руссов працювали на обох факультетах²³.

У Харківському комерційному інституті (ХКІ) економічні науки в інституті читали проф. П.І. Фомін (політична економія, економічна географія), проф. В.Ф. Левитський (історія економічних учінь у зв'язку з історією господарського побуту, економія сільського господарства), проф. М.Н. Соболев (економічна політика), проф. А.Н. Анциферов (статистика, історія і теорія кооперації, кооперативний кредит), проф. В.М. Гордон (торгове та вексельне право), доц. І.А. Трахтенберг (біржа і біржові операції) та інші.

Вочевидь, перші вищі економічні навчальні заклади стали осередками розвитку різних шкіл економічної науки, забезпечували підготовку конкурентноспроможних фахівців до роботи у промисловості, торгівлі та у вищих органах державної влади, а також готували спеціалістів до викладацької діяльності у початкових та середніх економічних навчальних закладах.

Знаковою подією для розвитку економічної освіти в імперії стала Всеросійська виставка 1913 року, яка відбулась у Києві. Результати вражаючі: на 1 січня 1913 р. загальне число навчальних закладів міністерства торгівлі і промисловості 765 з них найвищий відсоток (66,4%) належить 506 економічним

21 Лортикян Э.Л. Украинские экономисты первой третьей XX столетия: очерки истории экономической науки и экономического образования. - Харьков, 1995. - С.7.

22 Просекты уставов и положений о коммерческих институтах в гг. Москве и Киеве //Київський міський державний архів (КМДА). - 1909. - Ф.153, оп.8, спр. 42, арк. 5.

23 Списки и биографические сведения о личном составе института, представленные в учебном отделе Министерства Торговли и Промышленности (Личный состав Киевского коммерческого института) // КМДА. - 1910. - Ф.153, оп.8, спр.315, арк. 103-116.

навчальним закладам. Вони були представлені таким чином: комерційних училищ - 226 (126 - державних, 100 - приватних), торговельних шкіл 139 (державних - 83, приватних - 56), торговельних класів - 26 (державних - 24, приватних - 2), курсів комерційних знань - 106 (державних - 24, приватних - 82). Всі вищі навчальні заклади були державними²⁴.

Отже, на початок ХХ століття в Україні економічна освіта була представлена в системі освіти Російської імперії на всіх освітніх ступенях: початкова освіта (торговельні класи та школи), середня (комерційні училища), вища (ККІ, ХКІ та юридичні факультети університетів) та заклала підґрунтя для формування системи економічної освіти в незалежній Україні.

Стаття надійшла до редакції 02.02.07

Людмила МЕДВЕДЬ

Развитие экономического образования в системе образования Украины (XIX - начало XX столетия)

Резюме

В статье анализируются вопросы становления системы образования на украинских землях в XIX и в начале XX столетия. Зарождение экономического образования рассматривается в контексте формирования системы образования в Российской империи. Автор на основании анализа архивных документов делает вывод, что начальное экономическое образование давали бухгалтерские и коммерческие курсы. Средними экономическими учебными заведениями были коммерческие училища. Высшее экономическое образование студенты получали на юридических факультетах университетов, в Киевском и Харьковском коммерческих институтах.

Ludmila MEDVID

The development of economical education in general education system in Ukraine (XIX - at the beginning of XX century)

Summary

The development of education system in Ukraine during XIX - at the beginning of XX century is analyzed in the article. The commencement of economical education in the Russian Empire is viewed in the context of general educational system forming. On the basis of analyzing the documents and archive materials, primary economical education was given by accounting and commercial courses, trading classes and schools. Commercial schools were the second economical educational establishment in Ukraine. The students could obtain higher economical education at the law department of universities as well as Kiev and Kharkiv commercial institutes.

²⁴ Художественно- иллюстрационный альбом Всероссийской выставки 1913 г. в городе Киеве. - К.: Книга, 2002. - С. 74.